

Araştırma Makalesi / Research Article

DOĞU ANTALYA MASAL DERLEMELERİNDE YALANLAMALI MASAL ÖRNEKLERİ ÜZERİNE*

Bilal NARGÖZ¹

Öz

Yalanlamalı tekerlemeler, yalanlamalı türküler, yalanlamalı destanlar ve yalanlamalı masallar Türk Halk Edebiyatı ürünleri içerisinde yer almaktadır. Yalanlamalı masallarda masal dinleyicileri, masal metninde yer alan tekerlemeler vasıtasıyla gerçek âlemden hayal âlemine geçiş yapabilmektedir. Bazen de yalanlamalı tekerlemeler kullanılmadan masalların tamamı yalanlamalı masal olarak oluşturulmaktadır. Burada yalanlamadan kasıt mübalağa etmektir. İcracı, yaşanmayan şeyleri yaşanmış gibi göstererek ilgiyi üstüne çeker ve merak unsurunu harekete geçirir. Bununla birlikte mizahi bir söyleyiş de oluşturur. Yalanlamalı masallarda ses uyumu vardır. Mantığın kabul etmeyeceği ve hayali vakalardan meydana gelen bu sözlü kültür ürünleri; masal, tekerleme ve yalanlama türleriyle birlikte değerlendirmeye tâbi tutulur. Bu çalışmada bu türlerle etkileşim içinde bulunan, Doğu Antalya'dan derlenen yalanlamalı masallara yer verilmektedir. Yalanlamalı masalların işlevleri, fonksiyonları anlatıcının masala karşı tutumu değerlendirilmiştir. Bulgulara göre icracının anlattığı yalanların karşındakileri aldatmak için söylenen bir yalan olmadığı aksine güldürmek, eğlendirmek için söylediği ve sözlü kültür ürünlerinin halkın ortak bilinci olduğu da görülür.

Anahtar Kelimeler: Doğu Antalya, Alan araştırması, Yalanlamalı masallar, Yalanlamaların işlevi, Halkbilimi.

ON REFUTING FAIRY TALE EXAMPLES IN EASTERN ANTALYA FAIRY TALE COLLECTIONS

Abstract

Refuting rhymes, refuting folk songs, refuting epics, and refuting tales are among the products of Turkish Folk Literature. In tales with refutations, listeners are able to go through a transition from the real world to the imaginary world with rhymes. Sometimes, entire tales are created as contradictory tales without using refuting rhymes. What is meant by refutation here is an exaggeration. The performer attracts attention and activates the element of curiosity by making things that did not happen seem like they happened. Besides, it also creates a humorous saying. There is alliteration in contradictory tales. These oral culture products are made up of imaginary events that cannot be accepted by logic. It is evaluated together with the types of fairy tales, nursery rhymes, and tall tales. This study includes refutation tales compiled from East Antalya, which interact with these types of rhymes and tales. The functions of refuting tales and the narrator's attitude towards the tales were evaluated. The findings in this study demonstrate that the tall tales told by the performer are not tales told to deceive others, on the contrary, they are told to make people laugh and entertain. Moreover, they are the products of oral culture are the common consciousness of people.

Keywords: East Antalya, Field work, Refuting fairy tales, The function of the refutations, Folklore.

* Bu makale, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı öğrencisi Bilal NARGÖZ'ün "Doğu Antalya Masalları" isimli doktora tezinden üretilmiştir. Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 2024/308 karar nolu yazılı izin alınmıştır.

¹ Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, bilalnargoz@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9054-9122

Başvuru Tarihi (Received): 30.06.2024 **Kabul Tarihi** (Accepted): 08.08.2024

Giriş

Sakaoğlu, masalı kahramanlarından bir kısmının hayvan, bir kısmının tabiatüstü varlıklar olduğunu, olayların ise gerçek dışı dünyada oluştuğunu ve hayal ürünü olmasına rağmen dinleyicileri ikna eden bir sözlü anlatım türü olarak tanımlamaktadır (1999: 2). Boratav ise anlatıların düz yazıyla söylenmiş, din ve büyü ile ilgili inanmalardan ve törelerden ayrı, bütünüyle hayal ürünü, gerçekle ilgili olmayan ve dinleyiciyi ikna etme amacı gütmeyen kısa anlatı türü olarak değerlendirmektedir (2015a: 85). Masallar irdelendiğinde insan hayatından parçalar sunduğu görülmektedir. Öyle ki insan hayatındaki gerçeklikle beraber hayaller de vardır. Bu gerçeklik ve hayal ürünleri masalarda bir araya gelmektedir. Dolayısıyla masalarda olağan ve olağanüstü olaylar iç içe ve gerçekmiş gibi ifade edilir (Günay, 1975: 2). Masallar kişi ve olayların insan ve doğa üstü özelliklerini ihtiva eden anlatılardır. Masalarda öne çıkan özellik hayal ögesidir. İnsanları gerçek dünyadan masalların hayal dünyasına taşıyan vasıta ise tekerleme benzeri sözlerdir (Güzel ve Torun, 2005: 412).

Elçin, tekerlemelerin kökenini akıl dışı, tahayyül çerçevesinde teşekkül eden uydurma söz ve olaylarla gerçekçi maceralardan meydana geldiğini ifade etmektedir (2001: 590). Tekerleme farklı düşünceleri, gerçekleşmesi mümkün olmayan durumları bir araya getirip, aklın almayacağı bazı neticelere ulaşmakla şaşırtıcı bir etki ortaya koymaktadır. Örgüsü ve konusu açısından bu yönüyle tekerlemeler, beklenmeyen hayal oyunlarının birden ortaya çıkıvermesiyle şaşırtma, eğlendirme ve keyiflendirme amacıyla yapılan bir söz oyunudur (Duymaz, 2002: 25). Tekerlemelerde hayal ürünlerine ve yalanlara yer verilir. Yalan; “doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz” (Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük²) olarak ifade edilir. Yalan, ahlak açısından kabullenilmediği gibi din açısından da kabul görmez. Yalancılar cezalandırılır. Ancak masalarda, türkülerde, destanlarda ve tekerlemelerde, yalanlamalara başvurulur. Duymaz, yalanlamayı anlatıcıların hayatın acıtan gerçeklerinden uzaklaşmak amacıyla olağanüstü bir âlem tasavvuru olarak ifade etmektedir. Fakat bu yalanın ahlaken insanları kandırmak için olmadığını ve sosyal anlamda akla gelen ilk anlamından farklı olduğunu söylemek gerekir. Bunun sebebi bu tür yalanların anlaşılmalı yalan olmasıdır. Yalanı anlatan da dinleyen de vaziyetin farkındadır (2002: 18). Tekerlemelerde “Şu yalan bu yalan... Fili yuttu bir yılan. Karıncanın yedi yerinden çektim kolan; karıncaya bindim, deveyi kucağıma aldım o da mı yalan?...” (Boratav, 2000: 39) sözleriyle yalanlamanın kullanıldığı görülür. Halk edebiyatının sözlü ürünlerinde yalanlama, tekerlemenin yanında destan, türkü ve masal gibi farklı türlerde de yer almaktadır.

Destanlarda yalanlama, güldürmek amacıyla söylenen destanların konusunun uydurma olması âşığın üretkenliğini ve hünerini gösterir (Çobanoğlu, 2000: 311). Âşıklar, yalanlamalı destanlarında toplumda gördükleri aykırılıkları mizahi bir şekilde işler. Âşık yalanlamalarında bireysel, toplumsal ve siyasal bir bakış açısı bulunmaktadır. Âşık yalanlamaları, eğlendirirken düşünmeye sevk eder ve tenkit eder (Artun, 1996: 33). Âşık atışmalarında, inanılmayacak ve bitmeyecek yalanları söylemek; âşığın sözcük dağarcığının zengin olduğunu göstermesi yönünden dikkat çekicidir. Anonim Halk Edebiyatı ürünleri içerisinde çoğu kez yalanlamaya bağlı tekerlemeler ve âşık anlatılarında kullanılan yalanlamaların arasında etkileşim olduğu görülebilir (Günay, 1999: 57). Kaya, âşıkların güldürücü inanılmayacak yalanları sıralamasındaki amacın; icra ortamındaki dinleyicilerin hoşça zaman geçirmesi ve eğlenmesi için olduğunu ifade etmektedir (Kaya, 2007: 88).

Yalanlamalı Destan Örnekleri:

“Bakın hele şu pirenin işine / Henüz girmiş elli sekiz yaşına / Topuz ile gül eyledim başına
Kirpikleri kırılacak hâl değil” (Köprülü, 2004: 273).

² <https://sozluk.gov.tr/>

“... Bir karınca gökte turna avlıyor / Örümcekler kurt peşinde havlıyor / Fare gitmiş balınayı avlıyor / Su içerken bir fil düşmüş kovaya

Ariftir benim bu sözümü bilen / Anlayıp içinden hissesin alan / Şeref bunu söyler, sanmayın yalan / Tabiatı birleştirdim rüyaya” (Taşlıova, 1990: 31).

“... Arslan bey ile karga etmesi müşkül / Bin deve gönderdim eyledi dil dil / Sıyırınca kılıcını divane bülbül / Tahtakehlesinden saçtı al kanı ...

Hengâmî bu cengin methin eyledim / Hayfa deryasını gezip belledim / Yalan yanlış bu destanı söyledim / Ömrümde demedim böyle yalanı” (Kocatürk, 1963: 384-385).

Duymaz, türler arası etkileşimin olduğunu ve Sıçan Türküsü’nün, İstanbul’a Gelirkene Türküsü’nün Çekirge Türküsü’nün ve Tahtakurusu Türküsü’nün misal olarak verilebileceğini söylemektedir. Bu türküler, tekerlemelerin bireysel ve modern edebiyatta yer aldığını göstermektedir (2002: 97). Doğu Antalya derlemelerinde elde edilen “Karınca Türküsü” ise şöyledir:

“Karıncadan at olur mu?

At olsa da satılır mı?

Karıncadan at yaptılar,

Beş bin liraya sattılar.

....

Karıncayı nalladılar,

Boynunu yularladılar,

Sırtını palanladılar,

Değirmene yolladılar.

... K.K.1

Masal tekerlemeleri ve yalanlamalı masalarda da yalan teması görülür. Masal tekerlemeleri ve masallar da bu temayı sıkça kullanır. Tekerlemeler masalın herhangi bir bölümündeki tıpkı sesler ile kelimelerden faydalanılarak ortaya çıkan yarı anlamsız kelimelerden veya sözlerden oluşmaktadır. Birbirinden bağımsız olan fakat dinleyenlerin dikkatini masala yönlendirmek amacıyla birleştirilen sözlerden meydana gelmektedir. Duymaz, masala başlamadan anlatılan tekerlemelerin, masalın içeriğine dinleyicilerin inanmaması için söylendiğini ifade eder. Anlatılanlarda ön planda gerçekliğin değil eğlendirmenin ve ders çıkarmanın olduğunu ve bu sebeple uydurulduğunu söyler (2002: 66). Saussey, Türk masallarının büyü evlerdeki, sihirli eşyalarla yaşamış ya da yaşamakta olan prenslerin, büyücülerin, devlerin ve perilerin var olduğu bir âlemde geçtiğini ifade etmektedir. Ancak Türkler her zaman gerçekçi oldukları için hayal dünyasına geçmeden önce anlatacakları dünyanın içyüzünü güzelce belirleyerek bu anlatılanlara inanmadıklarını göstermek isterler (1936/1952: 38-39).

Yalanlamalı masalların daha iyi anlaşılması için örneklendirmek faydalı olacaktır:

“Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, sıçan berber iken, ben onbeş yaşında iken, anamın babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken, var varanın sür sürenin destursuz bağa girenin hâli budur” (Saussey, 1936/1952: 39).

“Koştu eve vardım “Baban doğdu” dediler, kucağıma bir yumurta verdiler. Yumurta elimden düştü, içinden kocaman bir horoz çıktı, sokağa kaçtı. Kovalamaya

başladım. Taş attım değmedi. Ceviz attım... Cevizden bir kocaman ağaç bitti. Üstündeki cevizleri düşüreyim diye taş attım değmedi. Toprak attım, ağacın başı tarla oldu. Kimi dedi: “Buğday ek”, kimi dedi: “Karpuz ek”. Karpuz ektim. Öyle karpuz verdi ki tarla, develer taşıyamadı. ... Vay anam karpuz, evin köyün yıkılası karpuz...” (Boratav, 1992, s, 55- 56).

Saussey, geçmiş zamana yolculuğa çıkmadan önce söylenen uzun formüllerle yetinilmediğini ve asıl masala başlamadan önce tekerleme söylendiğini ifade eder. Bu tekerlemeleri darmadağın bir kâbusun uyaklı ve uyumlu hikâyeleri olarak değerlendirir. (Saussey, 1936/1952: 9).

“Var varanın sür sürenin hali budur masalı sevenin. Enteşten, menteşten üç oğlan çıktı çirleşten. İkişi şallah mallah birinin gömleği yok çıplak. Oğlanın üstünde üç kuruş buldum. Aldım çarşıya gittim. Çarşıda öyle bir karpuz satılıyor ki mazı kadar kaldırılamaz, koltuğa sığmaz, şunu yiyeyim diye kesmek istedim. Keserken bıçağımı içine kaçırdım. Bıçağımı çıkarayım derken kendim içine kaçtım ben orda gezerken, öteden bir çoban geldi. Burada ne yapıyorsun diye sordum. Bana on sene evvel burada sürümü yitirdim, arıyorum, hâlâ bulamadım dedi. Başıma çıkardım o yana bu yana bakarken bir adam geldi, bana bir tokat indirdi kafam koştum. Odun pazarında soğan sarımsak satmağa gitti. Ben de arkasından koştum. Orada kafam mısın kafam değil misin diye onunla epeyce patırdı ettik. En son kafam bana geldi, oradan çıktım köye gittim, köyün üç evi var, ikisi yıkık mıkık birinin damı yok. Damı yok eve girdim, başı yok bir kocakarı sakız çiğniyor, ona, bana bir tencere ver dedim. Nenem bana üç tencere verdi, ikisi kırık kırık, birinin dibi yok, dibi yok tencereyi aldım onda eti öyle pişirdim ki hakik gibi. Eti yedim, suyunu cebime koydum. Sonra bir baktım kafam yine yok. Araya araya onu yine buldum. Kafam mısın kafam değil misin diye kavgadan sonra yine bana geldi. Sürüştük mürüştük. Kadı'nın kapısında buluştuk. Kadı evinde yok. Karşısındaki mercimek ağacına çıkmış, mercimek toplarmış. Kafamla beraber oraya gittik. Ağacın tepesinden bize bağırdı. Sesini güç duyduk. Dedi ki sizin davanız büyük davadır, kırk tabak kağıt kırk tabak kamış getirin de sonra da kırk ayaklı bir merdiven bulun da ben de buradan ineyim dedi. Gittik. kırk tabak kağıt aldık, kırk kucak kamış getirdik. Kırk ayaklı merdiven aramağa çıktık. Onu da bulduk getirdik, mercimek ağacına dayadık. Kadı inerken merdiven bir kırıldı, Kadı öldü. Kafam da bana döndü” (Saussey, 1936/1952, s. 39-40).

Bu örnekler müstakil bir masal olarak icra edildiği gibi masallara hazırlık tekerlemesi olarak da anlatılabilmektedir. Bazı masalların başında yalanlamalı tekerlemelere yer verildiği gibi bazı masalların da tamamı yalanlamalı masal olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Elçin'in eserinde yer alan “Horoz Masalı”nda horoz gübrelikteyken ayağına diken batar ve bir nineden bunu çıkarmasını ister. Nine diken çıkarır ve ateşe atar. Horoz ertesini gün gelir ve diken almamak istediğini söyler. Dikeni ateşe attığını söyleyen ninenin şipitini alır ve yolda karşısına çıkan bir eve bırakır. Gelip alacağını söyler. Ev sahibi de şipiti koyunun yediğini söyleyince evdeki koyunu alır ve yola koyulur. Dere kenarındaki eve koyunu bırakır ve sonra gelip alacağını söyler. Horoz bir süre sonra gelir ama koyunu yediklerini söylerler. Horoz da koyunun yerine ev sahibinin ineğini alarak bir düğün evine varır. İneği oraya bırakır ve gelip alacağını söyler. Yemek yetmeyince düğün sahibi ineği keser ve misafirlere yedirir. Horoz ineğini almak için gelir ama ineğiyle ziyafet çekildiğini öğrenince ineğin yerine gelini alır, gider. Yolda, gelinle birlikte giderken çobana rastlar ve çobana gelini verir. Çobanın kavalını da kendi alır ve bir ağacın tepesine çıkar. Kavalını çalıp şöyle şarkı söylemeye başlar:

Bir dikene bir şipit

Bir şipite bir koyun

Bir koyuna bir inek,

Bir ineğe bir gelin

Bir geline bir kaval.

Gıygıdı gıygıdı gooooo. Gıygıdı gıygıdı gooooo (Elçin, 1997, s. 256).

Yalanlamalı masallar konusunda yeterince çalışma yapılmamıştır. “Bu konuda Boratav’ın “Zaman Zaman İçinde” (1992: 57-83), “Tekerleme” (2000: 113-199) ve “Az Gittik Uz Gittik” (2015b: 13-16) adlı kitaplarında, Bilge Seyidoğlu’nun, “Erzurum Masalları” (2006: 356-358) adlı kitabında, Saim Sakaoğlu’nun, “Kıbrıs Türk Masalları” (1983: 5-7) ve “Masal Araştırmaları” (1999: 58) adlı kitaplarında, Ali Duymaz’ın “İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler” (2002: 263-268) adlı kitabında, Ali Berat Alptekin’in, “Yalanlamalı Masallar” (1989: 7) adlı yazısında yalanlamalı masal örnekleri vardır. Canan Kökus’un, “Anadolu Sahası Türk Halk Edebiyatı Metinlerinde Yalanlama ve Yalanlamalı Türler” (2018: 60-75) adlı yüksek lisans tezinde farklı kaynaklardan tespit ettiği yalanlamalı masal metinleri yer alır. Münir Cerrahoğlu’nun “Yalanlamalı Destanlar İle Masal Tekerlemeleri Arasındaki Benzerlikler” (2011: 281-293) adlı yazısında da iki tür arasındaki benzerlikler örneklerle verilmiştir. İsmail Abalı’nın “Anadolu Sahası ve Kırgız Folklorunda Yalanlamalar ve İşlevleri” (2016: 3) adlı yazısında ise Türkiye ve Kırgızistan folklorundaki yalanlamaları mukayeseli bir şekilde ele almaktadır. Satı Kumartaşlıoğlu’nun “Yalanlamalı Masallar Üzerine - Kütahyalı Bir Anlatıcıdan Dört Örnek İle” (2021: 294) adlı yazısında yalanlamalı masalları değişik açılardan incelemiştir. Yalanlamalı masallar, Thompson’un hazırladığı masal kataloğunda 1875-1889, Eberhard ile Boratav’ın hazırladığı Türk Masalları Tip Kataloğu’nda ise 358-363 numaraları arasındadır.

Makalede “Doğu Antalya Masalları” isimli doktora çalışması için yapılan derlemelerde; görüşme-mülakat ve gözlem metotları ile elde edilen ürünler kullanılmıştır. Çalışma sırasında izin verilen ölçüde ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinesi ve bilgisayar kullanılmıştır. Doğu Antalya’nın ilçelerinden Gazipaşa ve İbradı’da saha çalışması sırasında tespit edilen yalanlamalı masala giriş tekerlemesi, yalanlamalı türkü örneği ve yalanlamalı masallar yer almaktadır. Günümüzde masal anlatma geleneği bitmeye yüz tutmuştur. Böylelikle sözlü kültür de yok olmaktadır. Bu yönüyle derleme faaliyetleri ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışma ile diğer yalanlamalı masalların mukayese edilebilmesi ve bundan sonra yapılacak çalışmalara da katkı sağlaması amacıyla yazıya aktarılması ve incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

1. Metinler

1.1. Yalanlamalı Tekerleme

Yalanıdım yaşadım / Bir topacık keşidim³ / Keşimi elimden aldılar / Beni bi suya saldılar

Suda bi darak buldum / Darağı tataraya verdim / Tatar bana darı⁴ verdi / Darıyı guşa verdim

Guş bana kanat verdi / Kanadı göğe verdim / Gök bana yağmur verdi / Yağmuru yere verdim

Yer bana çimen verdi / Çimeni goyuna verdim / Goyun bana guzu verdi / Guzuyu gasaba verdim

Gasap bana para verdi / Parayı çerçiciye verdim / Çerçici bana boncuk verdi / Boncuğu kıza verdim

Kız bana bir at, bir ok, bir kılıç verdi / Bindim bu yavuz ata, okumu ata ata / Uludağları aştım, / Dört bucağı dolaştım / Türkeline ulaştım. K.K.2

³ Keş: Bir peynir türü, çökelek.

⁴ Darı: Mısır.

1.2. Birinci Yalanlamalı Masal

Köse Değermenci Masalı

Bir ihtiyar varmış. Oğluna demiş ki:

“ Bir gün, Köseli Değermende ununu üğütme.” demiş.

Adam, bir gün gelmiş ve ölmüş. Evde de un tükenmiş. Oğlu değermene gitmiş. Kösenin değermene varmış. Bir bakmış ki Köse oradaymış. Oğlanın aklına gelmiş. O adama gitmeyin diye babamın vasiyeti vardı. “Ben burada un üğütmem. Aşağıdaki değermene gideceğim.” demiş.

Aşağıki değermene gitmiş. Köse de bunun üstüne kestirme yoldan aşağıdaki değirmene gitmiş ve kıyafet değiştirmiş. Oğlan oraya varmış bakmış ki burada da var bir Köse. Oğlan:

“O zaman ben burada da üğütmecen aşağıki değermene gideceğin. Oğlan, o adama babamın vasiyeti vardı. Ben burada un üğütmem. Aşağıki değermene gideceğim.” demiş. Aşağıki değermene gitmiş. Köse değirmenci yine kılık değiştirmiş bu değirmene de gelmiş. Oğlan da bakmış bakmış başka değirmen yokmuş. Evde ekmek de yokmuş. Oğlan:

“Çoluk çocuk aç ekmek bekler. Bari bu değirmende unu mu üdiyin.” demiş. Köse unu üğütmüş. Köse oğlana: “Oradan un al gel de bir çörek yapalım, yelim. Unu senden ufrası benden olsun.” demiş. Öteki adam hemen su dökerimş su dökerimş. Su döke döke çovalda un bitmiş. Derke Köse:“Hindi ne yapcaz bunu? Birimiz yalan söyleyelim. Kimin yalanı üstte çıkarsa bu unlardan yaptığımız çöreği o alsın, gitsin. O götürecektir.” demiş. Değermenci Köse, oğlana:

“Anlat bakalım.”. Oğlan da başlamış anlatmaya: “Bizim eski bi ekinliğimiz vardı. Ekin biçerdim ben. Orda da bizim bi topal arı vardı. Sabahleyin, akşamleyin bir baktım bizim topal arı yok. Atı eğerledim, gettim. Vardım Kaf Dağı'nın başına. Kaf Dağı'nın başında buldum, getirdim Topal arıyı. Bizim govanın içine saldı.” demiş. Ondan sonra oğlan:

“Benim at diye eğerlediğim foraz⁵ imiş. Forazın içinde bi yara çıkmış. O yaraya sen ceviz yağı süreceksin.” demişler. Ceviz yağı sürmüş yaraya. Foraz diye atmış eğerlediği. Forazın çiğninde bi yara çıkmış. Yaranın içinde bi ceviz ağacı çıkmış. Ceviz ağacının üstünde ekin biçer imiş. Foraz ötdükce dilkiler gelir imiş forazın sesine. Foraz ağacına dilkiler gelirmiş. Foraz,:

“Ekin biçer idim.” demiş. Oğlan:

“O dilkinin ayağına orağı bi saldı. Orak dilkinin ayağına çakıldı.” demiş.

Horaz, dilkiden kaçarmış, ekin biçilirmiş. Oğlan, Köse'ye:

“Horaz dilkiden kaç ar ekin biçilir. Horaz geder, ekin biçilir. Benim ekin biçildi. Bu getirdim masul; dilkinin govaladığı, o forazın biçdiği masul.” demiş. Adam:

“Geç olum sen. Ben bubanın çok ekmeni yedim idi emme bunu sen gazandın. Bu sefer sen benim ekmemi yecesin. Götür, git şu çovalı.” demiş.

Böylelikle, Köseyi aldatmış ve evinin yolunu tutmuş. K.K.2

1.3. İkinci Yalanlamalı Masal

En İyi Yalancı Masalı

Bir gün padişah: “ Ülkemdeki en iyi yalancıyı bulun, getirin. Öyle bir yalan söyleyin ki hiç yalanı bitmesin. Eğer bulursanız ona bir kese altın vericem.” demiş. Ülke geneline haber salmışlar. Bunu duyan yalancılar, padişahın yanına gelmişler uzun uzun masallar, hikâyeler, yalanlar anlatmışlar.

⁵ Foraz: Horoz

Saatlerce anlatmışlar ancak evet, evet diyerek bir yerde tıkanmışlar artık anlatacak bir şeyleri kalmamış.1, 2, 3, 5, 10, 100 kişi bu şekilde anlatmış ancak yalanları bitince padişah kızmaya başlamış. Padişah: “ Bunlar aradığım kişi değil.” demiş. Padişah:

“Yeter artık yahu bu ne böyle? bulamadınız mı iyi bir adam yalanları bitmeyen bir adam?” demiş.

Bir adam daha gelmiş böyle pejmurde kılıklı üstü başı yırtık dökük bir adam gelmiş. Bu adam: “Bir de beni dinleyin.” demiş. Bu kadar adam geldi gitti. Onları bile beğenmedi. Seni mi dinleyecek diye cevap vermişler. Pejmurde kılıklı adam: “ Olsun, hünkârımız bir de beni dinlesin diye ısrar etmiş. Rica etmiş.” Muhafızlar: “Tamam” demişler. Adamı padişahın huzuruna çıkarmışlar. Adam padişahın huzurunda anlatmaya başlamış:

“Efendim, bir gün evde hanımla birlikte otururken öğlen ne yiyeceğiz? Ne içeceğiz? diye konuşurken “ Ben tüfekle birkaç kuş vurup geleyim dedim.” Evden tek dolma tüfeğimi aldım. Evden biraz uzaklaştım. Bir de ne göreyim Bizim bir tane dut ağacımız vardı. Ağacın başında binlerce sığırcık kuşu birikmiş duruyor. Bir kuşlara baktım. Bir tüfeğe baktım. Bir atımlık sıkı var. Şimdi bu sıkıyı atarsam iki üçü alacak geri kalanı kaçıp gidecek diye düşündüm.” demiş. Adam: “Bu arada aklıma bir fikir geldi. Eve döndüm. Çul çaput ne varsa hepsini birbirine ekledik, birleştirdik. Hanımla bunu dut ağacının üstüne attık. Kuşlar bu çul ve çaputun içinde kaldı.” demiş. Aman, Allah'ım bu da ne demiş adam? Tepesinde küçük bir açıklık kalmış.” demiş. Padişah da: “Ee” demiş. Adam da:

“ Pırt biri kaçtı.” demiş. Padişah da:

“ Devam et.” demiş. Adam:

“ Pırt bir daha kaçtı.” demiş

“ Pırt biri daha kaçtı.” demiş.

Padişah da şaşırılmış adamın yalanı bitmemiş. Padişah: “Ulan başlarım senin pırtına da pırtuna da haa! demiş. Tamam sen kazandın topla git pırtını da pırtunu da.” demiş. Pejmurde kılıklı adama altınını vermiş, yollamış. K.K.3.

1.4.Üçüncü Yalanlamalı Masal

Köse Sakallı Değirmenci Masalı

Bir varmış, bir yokmuş hain köse sakallı bir değirmenci varmış. Bu değirmenci iki köyün arasında akan akarsuyun üstüne bir sel değirmeni kurmuş. Herkes buğdayını bu sel değirmeninde üğüdürmüş. O zamanlarda böyle motorlu değirmenler yokmuş. Herkes buraya gederilmiş. Motorlu değirmen İbradı'ya 1962 yılında gelmiş. Herkes gışın buğdayını bu sel değirmeninde üğüdürmüş, Yaz boyu da yermiş. Öğüdüğüleri unu ambara dökerlermiş biddikçe tahta ambardan alıp ekmek yaparlarmış.

Adam, sel değirmenini bir yukarıya bir aşağıya gürmüş. Yukarıdan gelen ve aşağıdan gelen milletin buğdayını üğütmek için iki yere değirmen gürmüş. Aynı ırmağın üstüne iki değirmen gürmüş. Orda, un üğüdülyomuş. Bir yandan da köy kömbesi, değirmen kömbesi dediğimiz ekmek yapılyomuş. Değirmenin ocağında saydaşı olurmuş. O saydaşında kömbeyi pişirirlermiş. O daşı da ormanda odun bol olduğu için sürekli yakıyorlarmış Eskiden, maya yokmuş. Değirmenin olduğu yerde yeni üğünen unu tahta hamır teknesinde yoğurup. O hamurdan kömbe yapıyorlarmış. Kömbenin üste gelen kısmına da gür resimli bir damga vururlarmış. Değirmenci:

“Getirin bakalım bir kömbe pişirelim.” dermiş. Tekneye getirir unu bir dökermiş. Adam da üstüne bir su dökermiş gariştirmiş ama hamur olmazmış. Değirmenci: “ Bu cıvık oldu. Biraz daha un getir. Gariştirdi mi katı oldu bu deyip biraz daha su getir.” dermiş.”

Derkene derkene çuvalın birindeki unu bitirivermiş değirmenci. Çuvalın birini bitirip yuğurup kömbeleri pişirmişler. O değirmenci de o zamana kadar beklemek zorundaymış. En sonunda biz şimdi gastıra diyoruz onun gibi büyük bir aileyi doyuracak kadar hamır yapıyormuş. Değirmenci:

“Hadin bakalım bi masal söyleyin de bu benim akşamlık hakkım. Ben bunu akşam çocuklarımla yiyeceğim.” diyormuş.

Değirmenci hiçbir şey yapmadan onların ekmeklerini konuyormuş. Kimin masalı uzun olursa ekmekler onun oluyormuş. Değirmenci bir masal uydurmuş. Bu adam herkesi böyle kandırıyormuş. Çocuğun dedesi de böyle nasihat vermiş:

“Değermene gittiğinde sakın o köse sakallıya kanma. O, adamı kandırıyor.” demiş. Bu çocuk büyümüş değirmene getmiş. Varmış bakmış ki adam köse sakallıymış. Ordan aşağı değirmene gitmiş. Adam da unu orda üğütmedi diye kendi kestirim yoldan suyun kıyısından aşağı değirmene gelmiş. Oğlan da bakmış ki gene aynı adammış. Amca:

“Sen az önce yukarda değilmiydin?” demiş. Değermenci de:

“İkisi de benim. İster üğüd, ister üğüdme.” demiş. Mecburmuş üğüdmeye başka gidecek yer yokmuş. Oğlan buğdayları üğüdmüş. Adam: “Kömbe yapmacak mıyız?” derimiş. Oğlan da: “Usulden yapalım 5-6 çocuklar da gidince sıcacık yer.” diye düşünmüş. Getirmiş un çuvalını tekneye birazını dökermiş. Eşşekle zaten iki kıl çuvalı buğday getirmiş. Adam da üstüne bir su dökermiş garıştırmış ama hamur olmazmış. Adam: “ Bu cıvık oldu biraz daha un getir. Garıştırdı mı katı, sert oldu bu deyip biraz daha su getir.” derimiş.

Derkene derkene çuvalın birindeki unu bitirivermiş. Çuvalın birini bitirip yuğurup kömbeleri pişirmişler. Oğlan dedesinin dediğini hatırlamış. Ben, bu kömbeleri bu adamın elinden nasıl alıcam? diye düşünmeye başlamış. Ekmekler bişmiş. Değirmenci büyük kömbeyi de yapmış. Oğlan: “Bu ne? “demiş, büyük kömbe için. Değirmenci de:

“Bu benim ve çocuklarımla hakı.” demiş. Oğlan: “Ya geri kalanı benim hakkım değil mi?” demiş. Değirmenci de: “Geri kalanı için de masal söylecez. Kim kazanırsa kalanı da onun olacak.” demiş. Oğlan, değermenciye: “Sen anlat, bakalım masalını.” demiş.

Değirmencinin tolgramı⁶ iyiymiş. Değirmenci, başlamış anlatmaya:

“ Baharın şuraya geldiğimde bi gabak tohumu sokdumudu. Gabak burdan ırmağın garşısına atladı. Ora varasıya on gabak verdi. Ordan döndü on da buraya gelesiye verdi. Kırk defa oraya gitti. Kırk defa buraya geldi. Kırk getti, kırk geldi. Onardan oldu 800 gabak. Gabaklar, ikişer üçer metre oldu yerinden kaldıramadık. Bir alay deve getirdik. Develer yüküyle burdan 40 gün gabak çekti. Gabağın birini bıçğı ile ortadan bölüyoduk. Bir deveye sarıyoduk.” demiş.

Adam bunu bellemiş. Herkese anlatıyormuş. Kırk ora getti, kırk bura getti, kırk gabak bitti, kırk deve geldi deyince bu kadar uzun masal anlatmayı bilmeyenler hep ütülüyormuş.

Oğlan da:

“Ben sana bi masal anlatayın, bakayın. Kiminki uzun sürcek”. demiş. Oğlan dedesinden nasihat almış. Oğlan, değermenciye: “Amca, benim ahırda bi beyaz horozum vardı amma deve gibiydi. Sırtına hebeyi attım. Gonya’ya duza gittim. Vardım, ordan bi hebe duz aldım. Üstüne bindim, horoz eve getirdi beni.” demiş.

(Kendisinin gabağı ırmaktan garşıya atlar da elin horozu gonyadan duz getirmez olur muymuş hiç.) Değermenci itiraz edememiş. Oğlan:

⁶ Tolgramı: Anlatması, anlatımı.

“Geldiydim eve. Horozun çiğni tüyleri soyulmuş, yara olmuş. Duzun ağırlığından yara olmuş. Birisi dedi ki cevizi dövde o yaranın üstüne sür, iyi olur.” demiş. “Cevizi dövüp sürdürmüdü, horozun omzunda sabaha bir ceviz bitmiş. Horoz getmiş küllükte eşinirken, eşinirken ağaç büyüdü. Üstünde kırk dönüm arazi meydana geldi. Horoz, küllendiksire silkelendiksire; benim horozun üstünde kırk dönüm arazi oldu. Şu ağacın üstüne çıkayın da şu araziye ekeyin dedim. Ağacın başına araziye çıkmak için merdiven gurdum. Öküzleri çıkardım. Tohumları çıkardım. Kırk dönüm araziye buğday ekdim. Bi gün orağı aldım da merdiveni dayayayın da ekin oldu mu? Olmadı mı? Kontrol edeyin. bir varayın bakayın dedimidi. Bi vardım. İçinde bi donguz var. Donguz yayılır. Ülen argadaş elimdeki orağı bi salladımdı. Sölemesi ayıp orak donguzun götüne geçti. Donguz gaçar, orak biçer. Donguz gaçar, orak biçer. Donguz koşar, orak biçer. İneceği yer yokmuş ağacın üstünden. Ekin de bitti, donguz da çatladı öldü. Orağı gettim çıkardım. Donguzun garnını bi yardım. Bakdımdı garnından gara gaplı bi kitap çıktı.” demiş. Oğlan:

“Bi okudumdu içinde ne yazıyordu demiş. Değermenci de: “Merak ettim. Ne yazıyordu.” demiş: Oğlan:

“Değirmencinin adı Fakı

Herkese yedi bu boku

Güççük kömbede de yok hakı

Böyük kömbede de yok hakı” yazıyor, demiş.

Değermenci, orda dongmuş galmış. Kömbeleri oğlan çuvala doldurmuş. En büyük kömbeyi de çuvalın ağzına goymuş. İyice kapatmış ağzını. Değermencinin hakından gelmiş oğlan. Dedesinin nasihatini de tutmuş. K.K.4

1.5.Dördüncü Yalanlamalı Masal

Oh Goca Masalı

Bi adamın bir oğlu varmış. Oğlan, bubasına: “ Bana, padişahın kızını isteyiver.” demiş. Adam:

“Oğlum padişah bize kız vermez. demiş. Oğlan da bubasına: “ Sen bir iste de vermezse vermesin.” demiş. Adam gitmiş padişahın kızını istemiş. Padişah da: “ Oğlunun mesleği ne?” demiş. Adam da: “Mesleği yok.” demiş. Padişah da: “Ben mesleği olmayana kız vermem.” demiş.

Adam eşşene binmiş geri gitmiş. Oğlunu okutmaya garar vermiş. Oğlunu da önüne gatmış getmişler. Bunlar bir yere varmışlar. Yolda yorulmuşlar. Adam, oğluna: “Gel, bi ekmemizi yiyelim. Biraz dinlenelim.” demiş. Goca hôle bi daşa dayanmış. “ohhh” demiş. İçerden bi goca çıkmış gelmiş. Daşa yaslanan adama, içerden gelen goca: “ Sen necisin? Sen beni çağırdın?” demiş. Adam da:“ Yok, ben çarmadım.” demiş. İçerden gelen de: “ Benim adım Oh Goca.”demiş. Sen nerden gelin? Nere giden? diye sormuş. O goca da: “ Ben şu çocuğu okutacan.” demiş. Daşın içinden çıkan adam da: “ Ben okutuveriyin çocuğu” demiş. Adam: “Peki okudabilir misin?” demiş. Oh Goca da:

“Okudabilirin. Sen filan gün gel. Oğlunu al, götür.” demiş. Gün belli etmişler. Oh Goca:

“Eğer öğrenecece öğrenecek. Öğrenmezse de adam olmacak, demektir.” demiş.

Oh Gocanın bi gızı varmış. Kız bir kapı açmış içerisi hep adam kemiği imiş. Oh Goca, öğrendim diyeni yermiş. Yer imiş bunları. Babasıyla sözleştikleri vakit gelmiş. Oh Goca; bir kedi olurumuş, bir köpek olurumuş. Talebesi olan çocuğa da sormuş:

“Öğrendin mi oğlum? demiş. O da: “Öğrenmedim, Oh Goca.” demiş. Oh Goca, oğlana:

“Sen, adam olmacasın.” demiş. Bobası oğlunu almaya gelmiş. Oh Goca, adama:

“Senin oğlan adam olmacak.” demiş. Oh Gocanın gızı da oğlana: “ Benim bobamı gördüğün yerde kaç, gonusma.” demiş.

Oğlanla babası oradan getmişler. Bir eşçikleri varmış. Eşşeğe binerimş goca . Oğlu eşşeği yardan aşağı kaktırıvermiş.Adam, oğluna:

“Oğlum eşşeği neden kaktırıverdirdin aşağı. Şimdi ben nasıl yürüyeceğim?” demiş. Oğlu da: “ Dur, buba. Ben bir at oleyin. Sen üstüme bin, beni pazara götür. Pazarda, beni sat.” demiş. Gitmiş pazara. Bakmış önünde kelce bi adam. Adam, gocaya:

“Bana atı satar mısın?” demiş. Adam da atı satmış. Atı alan adam evine varmış. Atı evin önüne bağlamış. Evine çıkmışımış. At bi partlamış. Bir partlamış, kaçmış. İpi de gırmış, kaçmış. Bakmış, adamlar arkasından geliveriymiş; atı çevireceğiz deydi. At bakmış, adam geliveriy; at, bi Arap çocuğu olmuş. Masumca bi çocuk olmuş. Çocuk ağlamış. Adam:

“Ne oldu oğlum niye ağlan?” demiş. Çocuk da: “Buradan bir at geçti. Beni çiyadı geçti.” demiş. Halbusu at, çocuğun kendisiymiş. Adam da çocuğa inanmış atı aramaya devam etmiş. Çocuk, buba: “Ben bi goç oliyin de beni bazarda sat.” demiş.

Oh Goca da bakmış bazarda bi goç var: “ Şunu ateyin eve götürüysin de bi yiye.” demiş. Goçu eve götürmüş. Gızına çağırmiş: “Gızım şuna buçak atıver.” demiş. Gızı da: “Buba buçak yok.” demiş. Gızı bıçağı saklamış. Oh Goca:

“Gızım sen şu goçu tut da ben alır gelirim bıçağı.” demiş. Bubası bıçak aramış bulamamış. Gız da goç olan oğlana: “Sen bubama niye gözüküdü burdan gaybol.” demiş. İpi goçun üstüne atıvermiş. Oğlan da gaybolmuş. Gız, bubasına:

“ Bu goç uçtu getti.” demiş. Bubası da: “Hani nerde hani” demiş. Gız da: “Taa, goç bi güvercin oldu uçtu gitti.” demiş. Bubası da: “Hani gızım hani” demiş.

Oğlan bi tavuk guşu olmuş. Patişahın gızı dutup yecemiş. Gızın biri çurfalık dokurumuş onun yanına inmiş. Oğlan gızın gucağına bi gül olmuş düşmüş. Padişahın gızı da öteki gıza: “Gülümü ver.” demiş. Gız da: “Vermem o benim gülüm.” demiş. Bu bağırışları duyan patişah da gelmiş: “Ne bağırışıp durursunuz, zorunuz ne? ” demiş. Dokuma yapan gız da patişaha: “Gızın gülümü aldı vermedi.” demiş. Patişah, gızına “Kızım verşi, endenin gülünü” demiş.

Gızın eline gülü dutuverdi miydi gül, bülüçlü tavuk olmuş. Bülüçlü tavuk, atmaca olmuş. Atmaca, bülüçlü tavığı yemiş. Bülücün bicezi gızın ayakgabisinin içinde galmışımış. Ordan gızın ayakkabisinin içinden çıkan bülüçlü tavığı hep yemiş. Bu defa tilki olmuş, porsug olmuş. Hepisini yemiş. Bu defa gızın garşısına dikilmiş: “Ben seningle evlenecen demiş.” Ondan sonra patişah gızını vermiş. K.K.2.

1.6.Beşinci Yalanlamalı Masal

Dev Soğanlar ve Eşşek

Adamın biri varımış. Evinin aşağı tarafında orman içi varımış. Orda da bi metre yaprak gazalı varımış.Adam: “Şuraya bi tarla yapayın. Bi soğan ekeyin.” demiş.

Bir hafta uğraşmış. Bi tarla devirmiş⁷. Toprağa bastı mı küf küf edermiş. İyice kabartmış. Adam bi soğan ekmiş. Suyunu da iyice vermiş. Gübre de vermemiş. Soğanların çekme (köklenme) zamanı gelmiş. Adam soğanlara baktıkça gözü korkmuş. Bi gün varmış iki haşı bi heybe almış gitmiş, bahçeye. Soğanın birini kökleme için kürekle etrafını kazıvermiş, kazıvermiş, etrafını aç aça öğleni etmiş. Öğlene kadar dört soğan köklemiş.

⁷ Devirmek: Çıkarmak, yer açmak.

Öğlen olmuş bi yemek yemiş. Dinlendikten sonra akşama kadar bi soğan daha çekmiş. Haşanın birine iki soğan katmış, diğer haşaya da iki soğan katmış. Bi soğan da heybeye koymuş. Soğanları koyduğu haşaları iple birbirine bağlamış. Adam kaldırıp eşşeğe koyacağı sırada soğanlar:

“Yapma bu eşşeğe koyma. Bizi taşıyamaz eşşek ölür.” demiş. Adam:

“Dinlememiş soğanları, taşısın işi ne. Eşşek, o.” demiş.

Haşaları eşşeğin iki tarafına koymuş. Heybeyi de ortasına koymuş ki eşşeğin beli çıtıradan demiş. Belı gırılmış, olduğu yere yıkılalmış. Eşşek ölmüş. (Anlatıcı güler.) Adam da öylece çaresiz galalmış. K.K.5

2.Yalanlamalı Masallar Hakkında Değerlendirme

Yalanlamalı masallar, bazı yönleriyle yalanlama, tekerleme ve masal türünün farklı bölümleri içinde karşımıza çıkabilmektedir. Yalanlamalı masallar, değerlendirilirken bu türlerle etkileşimi de incelenerek ses, içerik ve mizahi fonksiyonları bakımından değerlendirilmiştir. Bunun yanında yalanlamalı masalların icrasında kollektif bilincin ve anlatıcının etkilerine yer verilmiştir. Doğu Antalya ilçelerinde tespit edilen ürünler İşlevsel Halk Bilimi Kuramı'na göre de değerlendirilmiştir. Yalanlamalı masalların işlevlerine de yer verilerek performans-teori bağlamında irdelenmiştir.

2.1. Yalanlamalı Masalların İşlevleri ve Fonksiyonları

İşlevsel Halk Bilimi Kuramı'nı modelleyen antropolog William R. Bascom folklorun işlevlerini şöyle sınıflandırır:

- “- Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi
- Toplumsal kurallara ve törenlere destek verme işlevi
- Eğitimin ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi
- Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi” (Ekici, 2011, s. 124-125).

Makaleye konu olan yalanlamalı masallar, Bascom'un sınıflandırmasındaki eğlenme ve hoşça vakit geçirme, eğitimin ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevlerini yerine getirmektedir. Masala giriş tekerlemesine başlarken anlatılanların gerçek olmadığı dile getirilir: “Yalanıdım yaşadım / Bir topacak keşidim / Keşimi elimden aldılar / Beni bi suya saldılar.” Birinci yalanlamalı masalda değirmenci kömbeleri alabilmek için her zaman söylediği gibi yalan söyleyeceklerini ve kimin yalanı uzun olursa onun kazanacağını; üçüncüsünde değirmenci oğlana masal anlatalım kimin masalı uzun olursa bütün kömbeleri o alacak şeklinde ifade eder. Ekmekleri, yalanlamalı masalı en uzun kim söylerse o almaktadır. İkinci masalda ise padişah kendisini eğlendiremeyenlerden sıkılır ve yalanı hiç bitmeyecek bir kişi aradığını söyler. Gelen pejmurde kılıklı kişi de dut ağacının üstündeki kuşlara çul çaput atarak hepsini yakaladım diyerek yalanını anlatmaya başlar. Dördüncü masalda fakir adamın oğlu sürekli aldatmaca içerisindedir. Oğlan; at, koyun, kuş, gül, tavuz kuşu, civcivli tavuk, tilki, porsuk olmaktadır. Beşinci masalda adam ektiği soğanların o kadar çok büyüdüğünü ve soğanların etrafını kürekle açarak öğlene kadar ancak dört soğan köklediğini öğleden akşama kadar da bir soğan köklediğini ve beş soğanı eşşeğe yüklediğinde eşşeğin belinin kırıldığını ifade eder. Beşinci yalanlamalı masalı anlatırken icracı öğleye kadar dört soğanın etrafını aç aç bitirememiş dedikten sonra kendisi de gülmeye başlar. Bütün bu anlatılardan hareketle yalanlamalı masallardaki asıl fonksiyonun güldürme, eğlendirme ve mizah olduğu görülür. Güzel ve Torun, masalın çağlar içinde daha çok eğlence ve hoş vakit geçirme amacıyla anlatıldığını dile getirir (2005: 102). Anlatılan yalanlamalı masallar dinleyicileri gerçek anlamda kandırmak için değil güldürmek ve eğlendirmek için anlatılmaktadır.

Başgöz, Bascom'un dört maddeden oluşan bu işlevlere bir işlev daha ekleyerek beşinci işlevi oluşturmuştur. Folklor ürünlerinin protestolara ve başkaldırmalara da destek verdiğini vurgulamıştır (1996: 2). Başgöz, folklorun; çatışmaları büyüttüğünü, başkaldırmaları, düzene ve değerlere direnmeleri, onları ortadan kaldırmaya çalışanları desteklediğini ifade etmektedir (1986: 2). Torun ve Güzel, masalın eğlendirme işlevinin yanında, masalın dinleyicilerine bir sonuca varma imkânı da verdiğini söyler. Aynı zamanda masal kaynaklarının içinde doğduğu kültürden etkilendiğini de dile getirir (2005: 103). Birinci yalanlamalı masalda oğlan, köse sakallı değirmencinin herkesi kandırdığını babasından öğrenir ve ondan aldığı nasihatle en uzun yalanı söyleyerek kendisini kandırmasına izin vermez. Üçüncüsünde de oğlan, değirmenciye: “Donguzun garnını bi yardım. Bakdımıdı garnından gara gaplı bi kitap çıktı. Bi okudumdu içinde ne yazıvırdı?” der. Değirmenci de: “Merak ettim. Ne yazıyordu.” der: Oğlan:

“Değirmencinin adı Faki

Herkese yedi bu boku

Güççük kömbede de yok hakı

Böyük kömbede de yok hakı” yazıyor, der.

Birinci masalda oğlan babasından, üçüncüsünde ise oğlan dedesinden aldığı nasihatle hem Bascom'un tasnifindeki eğitimin ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevini hem de Başgöz'ün beşinci işlev olarak eklediği protesto işlevini yerine getirmektedir.

2.2.Masal Formelleri

Sakaoğlu, masalarda belirli yerlerde bazı sözlerin bulunduğunu ve bu sözlerin masaldaki asıl olaylar başlamadan evvel görüldüğünü ve tekrar masalın asıl olayının bitiminden sonra da devam edebileceğini ifade etmektedir. Masalarda bu şekilde karşımıza çıkan kalıp gibi sözlere formel ya da kalıp sözler denebileceğini belirtmiştir (1999: 57).

2.2.1.Yalanlamalı Masalarda Giriş Formelleri

Masal giriş formelleri için Sakaoğlu, masalların asıl olayına geçmeden evvel masal anlatıcısının dinleyenleri masala hazırlamak amacıyla söylenen kalıp sözler olarak ifade etmektedir (1999:58). Sakaoğlu, masal başlangıç formellerini ikiye ayırır: Birincisi sade başlangıç formelleri ve ikincisi tekerlemeli başlangıç formelleridir. Tekerlemeli giriş formellerinin yalanlama ağırlıklı olduğunu ve olağanüstü olaylara hazırlama amacının da olduğunu belirtir (1999: 58-59).

Derlenen yalanlamalı tekerleme örneği masal başlamadan önce anlatılmıştır.

“Yalanıdım yaşıdım

Bir topacık keşidim

Keşimi elimden aldılar

Beni bi suya saldılar.

...”

Boratav'ın örnek verdiği tekerlemede ise giriş formeli: “Şu yalan bu yalan... Fili yuttu bir yılan. karıncaya bindim, ... o da mı yalan?...” (2000: 39) şeklinde yer almaktadır.

Başgöz'ün Saussey'den çevirdiği eserinde geçen giriş formeli şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve tellâl iken, sıçan berber iken, ben onbeş yaşında iken, anamın babamın beşiğini tıngır mıngır sallan iken, var varanın sür sürenin destursuz bağa girenin hali budur” (Saussey, 1936/1952: 39).

Başgöz'ün eserinde yer alan bir başka giriş formeli ise şöyledir: “Var varanın sür sürenin hali budur masalı sevenin. Enteşten, menteşten üç oğlan çıktı çirleşten...”(Saussey, 1936/1952: 39-40).

Horoz Masalı'nda geçen giriş formeli şu şekildedir: “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, deve dellâl iken, pire berber iken, ben babamın beşiğini tıngır-ıngır sallan iken Bir horoz varmış...” (Elçin, 1997: 256).

Birinci masalda; “Bir ihtiyar varmış. Bir gün gelmiş ve ölmüş.”

Üçüncü masalda; “Bir varmış, bir yokmuş hain köse sakallı bir değirmenci varmış.”

Dördüncü masalda; “Bi adamın bir oğlu varmış.”

Beşinci masalda “Adamın biri varmış.” şeklindedir.

Yalanlamalı masalların giriş formellerinde söylenecek yalanlara dayanak oluşturmak için kişileştirmeye, mübalağaya ve olağanüstüklere yer verilmektedir. Kişileştirme genellikle hayvanların meslek sahibi olmaları şeklinde görülür; pirenin ve sıçanın berber, devenin dellal olması şeklinde karşımıza çıkar. Yalanlamalı masallar, günlük hayatta olmayacak şeyleri olmuş gibi gösterir; çocuğun anasının, babasının beşiğini sallaması, kişinin karıncaya binmesi, vd.

2.2.2.Yalanlamalı Masallarda Geçiş Formelleri

Boratav, bağlayış formellerinin zaman, mesafe ve mekânlar arasındaki geçiş unsurlarının anlatının hızlıca devam etmesi amacıyla hizmet ettiğini belirtmektedir (2000: 9). Sakaoğlu ise bağlayış formelleriyle anlatıcının dinleyicilerin dikkatini canlı kılması açısından önemli olduğunu ifade eder (1999:59). Masal bağlayış formelleri, dinleyicilerin dikkatlerini toplamak, masalın etkileyciliğini arttırmak için kullanılır.

“...Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş...” (Elçin, 1997: 256).

Birinci yalanlamalı masalın geçiş formeli: “Öteki adam hemen su dökerimş, su dökerimş. Su döke döke çovalda un bitmiş. Derke Köse...”

Üçüncü yalanlamalı masalın geçiş formeli: “Derkene derkene çuvalın birindeki unu bitirivermiş değirmenci.”

“Horoz getmiş küllükte eşinirken, eşinirken ağaç büyüdü. Üstünde kırk dönüm arazi meydana geldi. Horoz, küllendiksire silkelendiksire; benim horozun üstünde kırk dönüm arazi oldu.”

Dördüncü yalanlamalı masalın geçiş formeli: “Oğlunu da önüne gatmış getmişler. Bunlar bir yere varmışlar. Yolda yorulmuşlar.” “Oğlanla babası oradan getmişler.”

Beşinci yalanlamalı masalın geçiş formeli: “Bi gün varmış iki haşı bi heybe almış gitmiş, bahçeye.”

2.2.3.Yalanlamalı Masallarda Bitiş Formelleri

Boratav, bitiş formellerini masalların bitmemiş hikâyelerinin düğümü, tamamlayan unsur olarak değerlendirir (2000: 9). Duymaz, masalın sonunda söylenen tekerlemelerin masalda anlatılan serüvenlerin dinleyicilerin isteklerine göre mutlu bir şekilde bittiğini göstermek ve masal dinleyicilerine de bu mutluluktan pay vermek için kullanıldığını ifade etmektedir (2002: 261). Sakaoğlu, masal dinleyenlerin anlatıcıya olan ilgilerini göz önünde bulunduran icracının kısa ya da uzunca bitiş unsuru olan formelleri kullanabildiğini dile getirmektedir. Bazen de hiçbirini kullanmadan çıplak bitiş yapabileceğini ifade etmektedir (1999: 62-63).

“Horoz kavalı almış, bir ağacın tepesine çıkmış. Kavalını çalıp şöyle şarkı söylemeğe başlamış:

Bir dikene bir şipit / Bir şipite bir koyun / Bir koyuna bir inek, / Bir ineğe bir gelin / Bir geline bir kaval.

Gıygıdı gıygıdı goooo. Gıygıdı gıygıdı goooo” (Elçin, 1997: 256).

“... Kadı inerken merdiven bir kırıldı, Kadı öldü. Kafam da bana döndü.” (Saussey, 1936/1952: 39-40).

Birinci yalanlamalı masalın bitiş formeli: “Böylelikle Köseyi aldatmış ve evinin yolunu tutmuş.” K.K.2

Üçüncü yalanlamalı masalın bitiş formeli: “Pejmurde kılıklı adama altınını vermiş, yollamış.” K.K.3.

Dördüncü yalanlamalı masalın bitiş formeli: “...Bu defa gızın garşısına dikilmiş: “Ben seningle evlenece demiş.” Ondan sonra paüşah gızını vermiş.” K.K.2.

Beşinci yalanlamalı masalın bitiş formeli: “...Beli gırılmış, olduğu yere yıkılalmış. Eşşek ölmüş. Adam da öylece çaresiz galalmış.” K.K.5

2.2.4.Çeşitli Formel Unsurları⁸

2.2.4.1.Kırk Sayısı

“...Dedi ki sizin davanız büyük davadır, kırk tabak kağıt kırk tabak kamış getirin de sonra da kırk ayaklı bir merdiven bulun da ben de buradan ineyim dedi. Gittik. kırk tabak kağıt aldık, kırk kucak kamış getirdik. Kırk ayaklı merdiven aramağa çıktık...” (Saussey, 1936/1952: 40).

Değirmenci, “ Kırk ora getti, kırk bura getti, kırk gabak bitti, kırk deve geldi.” demiş. K.K.4.

“Horoz getmiş küllükte eşinirken, eşinirken ağaç büyüdü. Üstünde kırk dönüm arazi meydana geldi. Horoz, küllendiksire silkelendiksire; benim horozun üstünde kırk dönüm arazi oldu.” K.K.4.

2.2.4.2.Eşya ile ilgili olanlar:

“...Dedi ki sizin davanız büyük davadır, kırk tabak kağıt kırk tabak kamış getirin de sonra da kırk ayaklı bir merdiven bulun da ben de buradan ineyim dedi. Gittik. kırk tabak kağıt aldık, kırk kucak kamış getirdik. Kırk ayaklı merdiven aramağa çıktık...” (Saussey, 1936/1952: 40).

2.2.4.3.Diğerleri:

“Horoz getmiş küllükte eşinirken, eşinirken ağaç büyüdü. Üstünde kırk dönüm arazi meydana geldi Horoz, küllendiksire silkelendiksire; benim horozun üstünde kırk dönüm arazi oldu.”

2.3.Yalanlamalı Masalların Performans-İcra-Anlatıcı-Söz Bakımından Değerlendirilmesi

Doğu Antalya saha çalışmasında derlenen masallar ve diğer türler genellikle yaşlılardan elde edilmiştir. Kimisi ninesinden kimisi dedesinden kimisi de dayısından bu masalları dinlemiştir.

Birinci ve dördüncü yalanlamalı masal ile yalanlamalı tekerlemeyi anlatan icracımız bunları büyüklerinden duymuştur. Akşamları evlerde toplanarak masalları icra ettiklerini ve böylelikle güzel vakit geçirdiklerini dile getirmiştir. Birinci yalanlamalı tekerlemeyi kaynak kişi masala başlamadan önce anlatmış ve bizi masalın olağanüstü ortamına çekmiştir. O esnada orada bulunan torunu da bu masalları ilk defa duyduğunu belirtmiş ve çok şaşırmıştır. Kaynak kişimiz seksen yaşının üstünde olduğu için ürünleri bazen dinlene dinlene anlatmıştır. Yaşlı olduğunu ve unuttuğunu sık sık dile getirmiştir. “Her gün masal anlatsam unutmam.” diye ifade etmiştir.

⁸ Saim Sakaoğlu'nun masal formelleri kısmı örnek alınmıştır. Bkz.(Sakaoğlu, 1999: 66-67)

İkinci yalanlamalı masalı icracımız “Tombul Dayı” dedikleri akrabasından çocukken akşamları tütün kıyarken dinlemiştir. Daha sonra kardeşleriyle birbirlerine anlattıklarını ve gülüşüklerini dile getirmiştir. Dayısının masal anlatmayı çok sevdiğini ve sözlü kültür hazinesinin zengin olduğunu ifade etmiştir. Kaynak kişinin bildirdiğine göre “Tombul Dayı” masal atası olarak adlandırılabilir. Kaynak kişi, çocukların dayıyı dinlerken gülmekten altlarına kaçırıldıklarını dile getirmiştir.

Üçüncü yalanlamalı masalı kaynak kişi dedesinden dinlemiştir. Dedesinin bana çeşmeden su getirin de size masal anlatayım, diyerek bu masalı anlattığını dile getirmiştir. İcracı masalı anlatırken masalın içindeki yalanı bildiği hâlde inanmış gibi yaptığını şöyle ifade etmiştir. “...Kendisinin gabağı ırmaktan garşıya atlar da elin horozu gonyadan duz getirmez olur muymuş hiç.”

Beşinci yalanlamalı masalı kaynak kişi Hatıpoğlu Ahmet’ten duyduğunu söylemiştir. “Rahmetli iyi yalan atardı.” diye ifade etmiştir. Bu kişi de masal atası olarak değerlendirilebilir. Akşamları odun ateşi yakıp etrafında “Hatıpoğlu Ahmet”i dinlerlermiş. Bir düğün dernek kurulunca herkes onun gelmesini ve masal anlatmasını beklermiş. Bazen kahveye gelirmiş ve çay içerken masal anlatırmış. Kaynak kişimiz masalı anlattıktan sonra “dört soğan” diyerek anlatılanın gerçek olmadığını ima ederek gülmüştür.

Yalanlamalı masallar ve tekerlemeler iç içe geçmiştir. Bu ürünler oluşturulurken akılda kalması için ses ve sözcük benzerliklerine yer verilmiştir. Bazen yarı anlamsız sözler kullanılmıştır. Saussey: “...asıl masal başlamadan evvel bir tekerleme söylenir. Bu tekerlemeler darmadağın bir kâbusun kafiyeli ve ahenkli hikâyeleridir.” der.

“Yalanıdım yaşıdım

Bir topacık keşidim

Keşimi elimden aldılar

Beni bi suya saldılar.

...” K.K.2

“Donguz gaçar, orak biçer. Donguz gaçar, orak biçer. Donguz koşar, orak biçer.” K.K.4

“Şu yalan bu yalan... Fili yuttu bir yılan. Karıncanın yedi yerinden çektim kolan; karıncaya bindim, deveyi kucağıma aldım o da mı yalan?...” (Boratav, 2000: 39).

“Değirmencinin adı Fakı

Herkese yedi bu boku

Güççük kömbede de yok hakı

Böyük kömbede de yok hakı” K.K.4

“Kırk ora getti, kırk bura getti, kırk gabak bitti, kırk deve geldi. K.K.4

Birinci masalın varyantı üçüncü masal olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu masalın Türkiye genelinde de varyantları mevcuttur. Bu masal bize “Keloğlan ile Hilebaz Değirmenci” masalını anımsatmaktadır. Bu da kolektif bilincin ürünleri olarak karşımıza çıkmıştır. Sözlü kültür ürünleri farklı bölgelerde değişik şekillerde teşekkül etmiştir.

2.4.Yöntem

Çalışma, saha derlemesidir. Çalışmada; görüşme-mülakat ve gözlem metotları kullanılmıştır. Çalışma sırasında izin verildiği takdirde; ses kayıt cihazı, kamera, fotoğraf makinesi ve bilgisayar

kullanılmıştır. Değerlendirme yöntemi olarak metinler, hem metin hem de bağlam merkezli değerlendirilmiştir. Metin merkezli de 'Tarihî-Coğrafi Fin metodu'; bağlam merkezli ise Performans(icra) Kuram ve Yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmaya başlamadan önce Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (Karar no:2024/308) ve Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü'nden izin alınmıştır.

3. Sonuç

Sözlü kültür emarelerini taşıyan masallar kuşaklar boyunca anlatıla anlatıla günümüze kadar ulaşmıştır. Masallar anlatılırken eğlendirmek amacıyla yalanlamalara başvurulmuştur. Böylelikle yalanlamalı masallar meydana gelmiştir. İcracı, yaşanmayan şeyleri yaşanmış gibi göstererek ilgiyi üstüne çeker ve merak unsurunu harekete geçirir. Bununla birlikte mizahi bir söyleyiş de oluşturur. Eğlendirme işlevini sağlamak için ses uyumlarını, ses benzerliklerini, yarı anlamsız sözcükleri ve ahengi kullanmışlardır. Kültür unsuru olan masallar insanlardan izler taşımaktadır. Fonksiyonel yapıdaki bu ürünler elektriğin ya da televizyon, bilgisayar, telefon gibi iletişim araçlarının olmadığı zamanlarda halkın sosyalleşme ve eğlendirme aracı olmuştur. Teknolojik gelişmelerle insanlar değişime ayak uydurmuşlardır. Bu süreç içerisinde de masal anlatma geleneği eski canlılığını kaybetmeye başlamıştır. Masal ile ilgili yapılan çalışmalarda yalanlamalı masalların çok fazla yer almadığı görülmüştür. Masal anlatıcılarının ve masal anlatma geleneğinin yok olma tehlikesi; masalı anlatan son kuşaklardan da bu masalların derlenmesi gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Doğu Antalya'dan derlediğimiz yalanlamalı masalların; eğitimin ve kültürün genç kuşaklara aktarılması, eğlendirme ve bazen de protesto işlevi ile kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapılan derleme çalışmasında elde edilen ürünler; dinleyici, icracı ve bağlam üçgeninde bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Masal anlatıcıları, masalı icra ederken ruh hâllerini, inançlarını, sıkıntılarını ve sevinçlerini masala yansıtmıştır. Bu yönüyle yalanlamalı masalların derlenmesi incelenmesi ve TÜMAK gibi masal çalışma kataloglarına da kaydedilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

- Abalı, İ. (2016). Anadolu sahası ve Kırgız folklorunda yalanlamalar ve işlevleri. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 2(1), 1-12.
- Alptekin, A.B. (1989). Yalanlamalı masallar. *İçel Kültürü*, 8, 7.
- Artun, E. (1996). *Adana aşıklık geleneği (1966-1996) ve Aşık Feymani*. Adana: Hakan Ofset.
- Başgöz, İ. (1986). *Folklor yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Başgöz, İ. (1996), Protesto: Folklorun beşinci işlevi (Fonksiyonu). *Umay Günay armağanı* içinde (ss.1-4). Ankara: Feryal Matbaacılık.
- Boratav, P. N. (1992). *Zaman zaman içinde \ Tekerlemeler-masallar ve masal ile tekerleme üzerine bir inceleme*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Boratav, P. N. (2000). *Tekerleme*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, P. N. (2015a). *100 soruda Türk halk edebiyatı*. Ankara: Bilgesu.
- Boratav, P. N. (2015b). *Az gittik uz gittik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cerrahoğlu, M. (2011). Yalanlamalı destanlar ile masal tekerlemeleri arasındaki benzerlikler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 281-293.

- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ
- Duymaz, A. (2002). *İrfanı arzulayan sözler tekerlemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, M. (2011). *Halk bilgisi (folklor) derleme ve inceleme yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elçin Ş. (1997). *Halk edebiyatı araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Elçin Ş. (2001). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Günay, U. (1975). *Elazığ masalları (inceleme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Günay, U. (1999). *Türkiye'de aşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi (3. Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel A. ve Torun A. (2005). *Türk halk edebiyatı el kitabı (3.Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kocatürk, V. M. (1963). *Saz şiiri antolojisi*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Kökus, C. (2018). *Anadolu sahası türk halk edebiyatı metinlerinde yalanlama ve yalanlamalı türler*. [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.
- Köprülü, M.F. (2004). *Türk saz şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu: (2021). Yalanlamalı masallar üzerine - Kütahyalı bir anlatıcıdan dört örnek ile. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 68, 292-310
- Sakaoğlu: (1983). *Kıbrıs Türk masalları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sakaoğlu: (1999). *Masal araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Saussey E. (1952). *Türk halk edebiyatı*. çev. İlhan Başgöz. Ankara: Emek Basım-Yayımevi (Orijinal eserin yayın tarihi 1936).
- Seyidoğlu, B. (2006). *Erzurum masalları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Taşlıova, Ş. (1990). *Gönül bahçesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu güncel türkçe sözlük, URL: <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 27.06.2024)

Kaynak Kişiler

- (Kaynak Kişi) (Adı-Soyadı, Yaşı, Doğum Yeri, Öğrenim Durumu, Mesleği, Kimden Duyduğu)
- (K.K.1) Nihat Oktay, 66, Antalya-Gazipaşa, lise, emekli memur, kendisi.
- (K.K.2) Ümmü Şirin, 85, Antalya-Gazipaşa, ilkokul terk, evhanımı, büyüklerinden.
- (K.K.3) Mustafa Gazioğlu, 54, Antalya-Gazipaşa, üniversite, öğretmen, dayısından.
- (K.K.4) Havva Gül, 77, Antalya-İbradı, ilkokul, evhanımı, dedesinden.
- (K.K.5) Rüstem Yalçın, 64, Antalya-Gazipaşa, lise, emekli çiftçi, büyüklerinden.